

El règim senyorial a Belianes a l'edat moderna

per Gaspar FELIU i MONTFORT

EL RÈGIM SENYORIAL A L'EDAT MODERNA

Per a mantenir els seus drets senyorials tant sobre el conjunt d'un poble o terme com sobre cada un dels habitants o propietaris els senyors utilitzaven bàsicament el seu dret de fer capbrevar, o sigui, d'obligar als seus vassalls a reconèixer per escrit les seves obligacions respecte al senyor. Aquesta obligació gens simpàtica pels que hi estaven subjectes, de la que n'han quedat mostres en la parla castellana vulgar (*cabreo*), és en canvi per a nosaltres una font de primer ordre per a conèixer el funcionament del règim senyorial, sobretot a l'edat moderna.

El règim senyorial a l'edat moderna és successor directe del règim feudal medieval, però les diferències provocades amb el pas del temps tant en les relacions entre la monarquia i els senyors com entre aquests i els seus súbdits fan que en puguem parlar com d'una entitat amb característiques pròpies.

En les relacions entre senyors i vassalls els principals canvis van ser causats per l'abolició dels mals usos i la limitació de les arbitrarietats senyorials, la devaluació monetària, que va reduir fins a fer perdre de vegades determinats pagaments fixes i l'aparició d'una sèrie de costums, concessions i sovint concòrdies que regulaven l'exercici del poder senyorial i els seus drets.

Els drets i privilegis senyorials no tenen un origen únic, sinó que procedeixen de quatre fonts de drets diferents, si bé tan unides

i sovint barrejades que de vegades es fa difícil determinar l'adscripció originària d'un determinat dret, o bé trobem que sota d'un nom no hi ha el seu contingut originari, sinó un altre de prou diferent. D'altra banda, tot i que acostumen a presentar-se junts es tracta de drets diferents que poden estar, i que sovint estan, en mans diferents.

Aquestes fonts de drets senyorials són al meu entendre quatre:

a) la senyoria territorial, que és el dret bàsic i que podem definir com la potestat sobre els conjunt d'un poble o terme i els seus pobladors o cultivadors. Definirem ací la potestat com a dret a exercir l'autoritat i afegirem que aquesta potestat comporta la fruïció de determinats drets. Aquesta senyoria territorial es va originar a la Catalunya Nova amb la reconquesta d'un territori o amb el lliurament per part del comte d'un terme a repoblar.

b) la participació en la senyoria eclesiàstica, o sigui el delme. El delme és un impost eclesiàstic, però a la Catalunya Nova acostuma a estar en mans dels senyors (i era la seva principal font d'ingressos a l'Edat Mitjana) per concessió feta pel papa Urbà II el 1095.

c) la propietat senyorial, o sigui la terra de la qual el senyor era propietari, la terra que era alou del senyor. En origen, a la Catalunya Nova, acostumava a ser tota la terra del terme, però a l'edat moderna no sempre era així: les cartes de població parlen de vegades de concessió de terra en alou als primers repobladors, hi va poder haver vendes posteriors...

Aquesta terra propietat del senyor podia ser explotada directament a càrrec seu, són els diumenges (*terra dominica*), el record dels quals s'ha conservat en el nom de determinades partides a alguns pobles; podia ser cedida als pagesos en règim d'establiment o emfiteusi, cosa que vol dir que la propietat de la terra quedava compartida entre el pagès i el senyor, essent cadascuna de les parts lliure de traspassar els seus drets (venda, herència...) si bé el nou adquirent havia de complir els pactes establerts. O bé podia restar inculta: són les terres vagants dels pobles, aprofitades com a pastures i que es cultivaven de vegades en part; gran part d'aquestes terres van ser establertes pels senyors i van passar, per tant, a ser propietat parcial dels pagesos, sobretot al segle XVIII.

d) la senyoria jurisdiccional: cessió per part de l'autoritat pública (comte o rei) del poder polític i judicial sobre el territori. Els capbreus de l'època utilitzen diferents fórmules per a definir aquest conjunt; una de les més corrents, és la que trobem als capbreus de Belianes, on es diu que el senyor té la senyoria jurisdiccional, territorial, alodial i campal. No sempre aquest conjunt ha estat ben entès, al contrari, molts autors confonen senyoria territorial i propietat senyorial, entenent que la primera engloba sempre la sego-

na, o bé senyoria territorial i senyoria jurisdiccional, considerant també aquesta un atribut de l'anterior.

Una altra confusió apareix entre senyoria i feude; sovint es considera que tota senyoria és feudal, cosa que no és gens veritat i que els capbreus tenen prou cura en fer notar amb l'expressió de senyoria alodial, o sigui lliure de tot altre lligam que no sigui la sobirania. Faig notar aquest punt no solament per a desfer l'equívoc senyorial-feudal, sinó també perquè la documentació utilitza senyoria alodial amb el sentit que acabem d'expressar, però també per a indicar la propietat sobre tota la terra del terme, o sigui la propietat senyorial tal i com ha quedat definida més amunt, o sigui per a indicar que tot el terme és alou del senyor. Per evitar equívocs he preferit la primera denominació, tot i que és la segona la que apareix als documents.

Quina era en aquestes condicions la situació dels pagesos? Certament es trobaven subjectes als seus senyors per quatre lligams, cadascun dels quals generava obligacions, sobretot pecuniàries, però eren propietaris parcials de la terra que cultivaven (n'eren propietaris si bé havien de pagar alguns drets als senyors); aquest conjunt d'obligacions no eren excessivament aclaparadors, com ho prova el fet que alguns d'aquests pagesos aconseguissin d'enriquir-se i fins i tot d'iniciar-se en l'escala nobiliària bé comprant senyories bé obtenint el títol de ciutadà honrat de Barcelona. Això ens explica la forta acceptació popular que en aquestes contrades va tenir el carlisme, partidari de la conservació del règim senyorial i del conjunt de situacions característiques de la societat tradicional.

LA SITUACIÓ A BELIANES

Anem ara a veure l'aplicació de les característiques precitades al cas concret de Belianes, on el règim senyorial era el típic a la comarca, però presentava algunes interessants complicacions.

La senyoria jurisdiccional de la vila pertanyia a la comanda de Belianes de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, hereva d'una anterior comanda de l'Orde del Temple, l'escut de la qual es troba encara en les claus de volta de l'església del poble. En canvi la senyoria territorial va ser molt discutida. Després d'un llarg plet s'arribà a una evinença entre els pretendents, que eren d'una banda el comandador, o sigui el mateix posseïdor de la senyoria jurisdiccional, i de l'altra el paborde del mes d'octubre de la Seu de Tarragona. Sabem que el 1549 ja existia el plet i que continuava encara el 1616; en canvi el capbreu de 1659 parla ja de la concòrdia. No he

pogut veure el text de la concòrdia, però segons el resum que figura al capbreu, el paborde quedava amo de la vila de dalt, i el comanador de la vila de baix, que devia ser més gran, donat que sempre que cal xifrar-les es parla d'un terç per la vila de dalt i dos terços per la de baix.

En no poder trobar ni la concòrdia ni el plet no coneixem l'origen d'aquest ni les alegacions de les parts. Com a hipòtesi podríem pensar que la disputa s'hagués originat com a conseqüència de la unió de Castellsalvà amb Belianes. Sense que ens consti tampoc fefaentment, sembla que la base de discussió era la reclamació de la senyoria territorial per part del paborde, mentre que el comanador considerava que només tenia la propietat senyorial. Aquesta va quedar, en la concòrdia que clogué el plet també repartida, tenint-la cadascú a la seva quadra o part del terme i del poble.

Pel que fa a la pressió senyorial damunt dels pagesos vassalls, cal començar per recordar que només conec la part pertocant al comanador, si bé en alguns aspectes el capbreu on aquesta consta ens assabenta també de drets del paborde.

El comanador tenia la jurisdicció alta i baixa, civil i criminal, mer i mixt imperi, o sigui el grau màxim de jurisdicció. El capbreu no especifica els drets resultants, però hem de pensar que com a tot arreu eren el d'imposar bans (multes) i el de nomenar oficials (batlle, de vegades guardes). Els delmes eren a Belianes, com a tota la Catalunya Nova, la principal font d'ingressos senyorials. Pertanyia per meitat als senyors i al castlà, títol que als segles xvii i xviii va tenir la família Navés de Cervera i després la Gomar de Bellpuig. La meitat pertinent al senyor la cobraven el comanador i el paborde cadascú a la seva quadra. El pagesos pagaven de grans, anyells, llanes i filasses (lli i cànem) una part de cada deu i d'olives, safrà i verema una part de cada catorze. Els anyells i la llana, que no podien ser cobrats per quadres, eren repartits segons l'esquema de 2/3 pel comanador i 1/3 pel paborde.

Pel que fa als drets provinents de la senyoria territorial són molt escassos respecte als que trobem en altres llocs: es redueixen a drets sobre les herbes, els animals nascuts al poble i algunes joves. Les herbes eren dels senyors i del poble i es repartien així: el poble tenia com a seu el vedat de Bonpla, utilitzat pel que sembla pel bestiar del poble. Les herbes de la resta del terme s'acostumaven a arrendar i el seu producte es repartia de la forma següent: 2/3 parts eren del poble i la resta dels senyors, que se les repartien 2/3 parts pel comanador i 1/3 pel paborde. Al poble al seu torn, 2/3 parts de la seva part pertocaven a la vila de baix i la resta a la vila de dalt, de manera que el repartiment final del producte de les

herbes era: 4/9 per la vila de baix, 2/9 per la vila de dalt, 2/9 pel comanador i 1/9 pel paborde.

El dret sobre els animals nats al poble es redueix (com a molts d'altres pobles) a un poll cada any per cada casa que posi lloques, sigui quin sigui el nombre de llocades o de pollets nascuts. I les joves (joves pròpiament dites, tragins i batudes) afecten només a tres o quatre cases. Possiblement això es deu a què un moment donat les joves van ser comprades pels pagesos o bé commutades per una altra classe de pagament, però algunes cases van preferir mantenir la situació anterior.

D'entre altres drets originats en la senyoria territorial els més corrents i que fa més estrany de no trobar són la quístia, pagament fixe anyal degut pel conjunt del poble, i les privatives senyorials, o sigui la prerrogativa del senyor a obligar els vassalls a utilitzar el forn, molí... de la seva propietat.

Els drets procedents de la propietat territorial almenys a la banda de l'Orde, que és l'única que coneixem, eren bastant importants si ho comparem amb la situació a altres pobles, però al mateix temps també molt diferents i desiguals: trobem terres que paguen: gallines, en un cas coloms, censos fixes en diners, una setena part de la collita, una quarta part, una tassa d'aigua, no res. Vegem per exemple la declaració d'un pagès al capbreu de 1659. Es tracta de Macià Bover, és la primera declaració que es troba al capbreu i devia ser una casa relativament acomodada. Confessa una casa amb corral, per la qual paga una gallina i tres diners; 5 jornals, de terra, pels quals paga dos diners; per altres dos jornals, un sou; per un ferragenal, mitja gallina; d'un jornal i mig de vinya, una setena part, com també de sis jornals de terra; per sis porques, una gallina, per quatre jornals i set porques, res; per sis porques de vinya, la setena; per tres porques, quatre diners i per unes altres tres porques, res.

Es impossible de treure'n l'entrellat; com a possibles explicacions cal referir-se a diferents moments contractuals: els pagaments en gallines són per regla general d'origen més antic que els pagaments en diners, en moments difícils es poden cedir terres sense contraprestació. A diferent valoració de les terres: a la partida de Cansabous, amb un nom prou descriptiu, s'observa que els censos són més baixos que a les Hortes. A d'altres raons: alguns censos en diners podrien ser producte de la redempció de joves, les setenes semblen haver estat originades en la parcel·lació de l'antic diumenge del senyor...

Pot semblar estranya l'existència de terres establertes sense contraprestació. Cal recordar que el senyor es beneficiava del delme i del terç o lluïsmè, o sigui d'una part del producte de la venda

del bé (terra, casa); no consta al capbreu quan pagaven a Belianes de lluíisme, però segurament era una desena part, com a molts altres pobles de la zona. A més el senyor tenia també el dret de fadiga, o sigui la preferència en la compra del bé.

En conjunt trobem una situació relativament favorable als pagesos, però no cal fer-se massa il·lusions: de 1640 a 1740 constatem una situació de misèria causada principalment per les guerres, els impostos que comporten i els deutes que originen, i secundàriament per les pestes i les secades. En canvi a la segona meitat del segle XVIII trobem una situació de prosperitat, marcada sobretot pel creixement de la població: a Belianes l'ajuntament va parcel·lar i va vendre per a fer cases el pati del castell, cosa que va provocar un plet amb el senyor, que volia desnonar els adquirents. El litigi es va acabar el 1768 amb una concòrdia favorable al poble: el senyor s'acontentava amb el reconeixement de la seva propietat representat per un cens d'una tassa d'aigua. Això significa que el senyor estava interessat en el creixement del poble, que sens dubte repercutia en el creixement dels delmes; sense comptar amb els possibles lluíismes en cas de venda.

El fet que la principal renda senyorial (el delme) fos una participació en la collita i que, per tant, l'interès dels senyors i els dels pagesos anessin lligats, va ser sens dubte un factor favorable per l'economia agrària catalana i també un factor que ens explica el predomini del tradicionalisme (carlisme) a la zona, a la primera meitat del segle XIX.